

Дєдков М.В.

ЕВАКУАЦІЯ ЗАПОРІЗЬКОГО МАШИНОБУДІВНОГО ІНСТИТУТУ ДО БАРНАУЛУ: ЗАПОЧАТКУВАННЯ ВИЩОЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ В АЛТАЙСЬКОМУ КРАЇ

Евакуація вищих закладів освіти під час Другої світової війни з європейської частини СРСР до східних регіонів та її наслідки, на відміну від проблеми евакуації промислових підприємств, є набагато менш вивченою. Її дослідження важливе з огляду на те, що дозволяє, по-перше, скласти більш повне і чітке уявлення про загальні масштаби евакуації, по-друге, з'ясувати особливості евакуації закладів культури і освіти, по-третє, дослідити вплив відповідних культурно-освітніх установ на розвиток регіону перебування.

До самого початку війни в Алтайському краї не було жодного вищого навчального закладу. На територію тодішнього Алтайського краю (нинішніх Алтайського краю і Республіки Алтай) було евакуйовано біля двох десятків вищих навчальних закладів, серед яких і Запорізький машинобудівний інститут, на базі якого створено перший на Алтаї технічний вищий навчальний заклад - Алтайський машинобудівний інститут (нині Алтайський державний технічний університет ім. І.І.Ползунова).

Проблема евакуації Запорізького машинобудівного інституту до Алтайського крайового центру - міста Барнаул знайшла відображення у виданнях різних років нарисів історії Запорізького національного технічного університету [1, 2, 3] і Алтайського політехнічного інституту ім. І.І.Ползунова [4, 5, 6].

До 70-річчя Алтайського державного технічного університету вийшло ювілейне видання, в основу якого покладено книгу «Алтайский государственный технический университет имени И.И.Ползунова / Сост. В.И.Бураков, В.В.Дмитриев. Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2002. – 294с.» з використанням фотодокументів і матеріалів з фондів державного архіву Алтайського краю, музею «Місто», прес-служби АлтДТУ, особистих фондів викладачів і співробітників університету[7]. У наступні два роки вийшли друком дві книги професора Алтайського університету, колишнього секретаря парткому В.Д.Гончарова, в яких висвітлюється історія АлтДТУ у контексті 70-річчя університету та 75-річчя Алтайського краю [8,9], а також декілька статей у крайовій масовій газеті «Алтайська правда»[10,11].

Існуюча історіографія проблеми не дає відповіді на питання, завдяки чому ЗМІ вдалося евакуюватися (єдиному з вишів усієї Запорізької області) [12, с.211], а за місцем евакуації одразу відновити свою роботу і продовжити готувати інженерів, яких гостро потребувало народне господарство країни навіть у військовий час.

Автор поставив за мету комплексно підійти до розгляду проблеми, проаналізувавши евакуацію Запорізького машинобудівного інституту, по-перше, в контексті евакуації підприємств і організацій Запорізької області в цілому, і зокрема культурно-освітніх установ; а, по-друге, в аспекті розгортання діяльності ЗМІ у Барнаулі; по-третє, дослідити роль Л.Г.Ісакова, директора Запорізького, а потім і Алтайського машинобудівних інститутів, у переміщенні колективу ЗМІ на схід країни та відновленні функціонування за місцем евакуації.

Директором Запорізького інституту сільськогосподарського машинобудування (далі ЗІСГМ) за наказом №248 від 26 лютого 1935 року по Народному комісаріату важкої промисловості (далі – НКВІП) був призначений Леонід Георгійович Ісаков. До цього він працював директором глиноземного заводу, що входив до складу Запорізького алюмінієвого комбінату[13, спр.3171, арк.3зв.].

Інститут, після того як пережив період бурхливого підйому після отримання статусу вищого навчального закладу у 1930 році, з 1933 року переживав не кращі часи. Справа в тому, що згідно з постановою ЦВК СРСР від 19.09.1932р. відбувався перегляд мережі навчальних закладів країни, причому двічі - в 1933 і 1934 рр. На зміну малопотужним, так званим «карликовим», йшли укрупнені, політехнічного типу. Під час першої хвилі укрупнень виникли такі індустріальні інститути як Горьківський, Новочеркаський, Середньо-Волзький у тодішній РРФСР[14]. Зокрема, Середньо-Волзький індустріальний інститут виник в результаті об'єднання Самарського механічного з Середньо-Волзьким енергетичним інститутом у місті Самара. Друга хвиля, 1934 року, покінчила з незалежним існуванням Самарського хіміко-технологічного інституту, який був приєднаний до Середньо-Волзького індустріального інституту(нині Самарський державний технічний університет).

Що ж до Запорізького інституту сільськогосподарського машинобудування, то його було неможливо до когось приєднати, оскільки це був єдиний вищий технічний заклад у місті, причому такому місті, де внаслідок спорудження Дніпрогесу виріс цілий індустріальний комплекс, який гостро потребував інженерних кадрів. Втім Головне управління навчальних закладів (далі ГУНЗ) НКВІП СРСР здійснило цілу низку заходів, які призвели до перетворення інституту на ультракарликовий і загрожували у подальшому ліквідацією інституту: було припинено виділення коштів на будівництво, урізано до мінімуму фінансування на навчальні потреби і обладнання лабораторій, зменшено контингенти прийому з доведенням їх у 1936 році до 50 осіб[15; с.10].

Ситуація щодо ЗІСГМ почала змінюватися з 1937 року. Прочитуємо видання «Збірник до 10-річчя інституту і 40-річчя з дня заснування бази інституту»: «І тільки після ліквідації шкідницької групи у складі ГУНЗ НКВП, ліквідації, що поклала кінець спробам шкідників закрити Інститут, створюються цілком здорові умови для розвитку молодого Інституту. З цієї пори, тобто з 1937 року починається особливо інтенсивне зростання науково-дослідних робіт, так само, як і розширення лабораторної бази, а з 1938 року відновлюється, після майже 5-річної перерви і капітальне будівництво» [15; с.10].

Чи була і справді якась шкідницька група у складі ГУНЗ НКВП? Як відомо, після сумнозвісного лютнево-березневого (1937 р.) пленуму ЦК ВКП(б) країною прокотилася хвиля масових репресій, яка заторкнула і співробітників НКВП. Це було обумовлено тим, що з однією з основних доповідей на цьому пленумі «Уроки шкідництва, диверсій і шпionaжу японо-німецько-троцькистських агентів по народним комісаріатам важкої промисловості і шляхів сполучення» виступив Голова РНК СРСР В.М.Молотов (хоча доповідачем намічався нарком НКВП Г.К.Орджонікідзе, який за п'ять днів до пленуму покінчив життя самогубством). В.М.Молотов проігнорував матеріали про фактичний стан справ у важкій промисловості, зібрані Орджонікідзе, зроблені висновки і підготовлений проект резолюції, тим більше, що цей проект розкритикував особисто Сталін [16]. Молотов звинуватив партійних і господарчих керівників у політичній короткозорості, ділянстві, обивательській безпечності і стверджував, що шкідники є у всіх галузях народного господарства, у всіх державних організаціях [17, 1993. - №8. – С.3-26].

У прийнятій пленумом резолюції за доповідями Молотова і Кагановича відзначався широкий розмах шкідництва у всіх галузях народного господарства, радянські і господарські кадри звинувачувались у політичній близькозорості, відсутності пильності, самозаспокоєності і обивательській благодужності [17, 1994. - №10. – С.3].

Тому хвиля репресій зачепила також і співробітників апарату НКВП, відбулася зміна кадрів і в системі ГУНЗ НКВП, зокрема було репресовано начальника ГУНЗ НКВП Д.А.Петровського [18]. Нові співробітники, свідомо чи побоюючись за своє життя, прагнучи не наражатись на звинувачення у шкідництві, відійшли від спроб закриття так званих карликових інститутів, що й призвело до створення умов, необхідних для розвитку ЗІСГМ.

Напад фашистської Німеччини на СРСР поставив інститут в дуже складне становище. Проте, незважаючи на зростаючу з кожним днем інтенсивність бомбардувань, заняття відбувались регулярно аж до 10 серпня 1941 року, хоча й відбувались в іншій, пристосованій для цього будівлі, оскільки своїм навчальним корпусом ЗМІ змушений був поступитися військовому госпіталю.

У перші дні війни понад 600 студентів і викладачів були мобілізовані до армії [1, с.53-54]. Багато з них були зараховані до військових академій, училищ, шкіл з підготовки офіцерських кадрів, стали офіцерами Радянської Армії. Завтрашні випускники вже добре знали техніку, були підготовлені ідейно та морально. Навчатися доводилося у прискореному темпі згідно до вимог воєнного часу.

52 студенти третього і четвертого курсів стали слухачами артилерійської академії ім. Ф.Е.Дзержинського. Біля 30 студентів старших курсів були зараховані до військової академії бронетанкових і механізованих військ. 32 студенти стали курсантами 2-го Ростовського артилерійського училища, чимало студентів навчались у Смоленському, Томському артилерійських, Полтавському танковому, Московському мінометно-артилерійському, Омському та Тюменському військово-піхотних, Сталінградському авіаційному та інших училищах. Студенти молодших курсів були призвані до Червоної Армії.

Майже у всіх родах військ можна було зустріти вихованців навчального закладу – артилерійських і танкових частинах, авіації та зв'язку, кавалерії, військово-морському флоті.

10 серпня 1941 року внаслідок посилення бомбардувань фашистської авіації заняття довелося припинити. Подальша доля інституту була невизначеною. Зв'язок з Наркоматом і Всесоюзним комітетом з вищої школи при РНК СРСР було втрачено. Запорізькі заводи вже давно проводили евакуацію, а ЗМІ розпоряджень щодо евакуації не отримав.

Станом на 18 серпня у місті Запоріжжі склалася така ситуація, за якої далі залишатися було неможливо, оскільки цивільна влада залишала місто, яке перейшло у відання військового командування. Частина співробітників ЗМІ разом із родинами виїхали декількома днями раніше, а ті, що залишилися до останнього моменту, на чолі з дирекцією, вийшли з Запоріжжя пішки, і тільки за 50 км від міста змогли потрапити до ешелону і продовжити шлях до Челябінська, де перебувало Головне управління навчальних закладів Народного комісаріату середнього машинобудування (ГУНЗ НКСМ) [13, спр.22, арк.12].

У Челябінську з'ясувалось, що ситуація в Запоріжжі покращилася. Після підризу 18 серпня 1941 року греблі Дніпрогесу Запоріжжя залишалося радянським ще 46 діб [12, с.74]. Це дозволило, як відомо, проводити аж до початку жовтня евакуацію підприємств Запорізького господарського комплексу. З дозволу НКСМ директор ЗМІ Ісаков Л.Г. з декількома співробітниками виїхав до Запоріжжя, щоб евакуювати все, що можливо, з інститутського майна. Завдяки проведеній роботі майже все лабораторне обладнання було доставлено для завантаження на залізничну станцію (очевидно, на станцію Запоріжжя-ІІ, розташовану зовсім поруч із ЗМІ). Проте відправити вдалося тільки один вагон з частиною обладнання лабораторій хімічної, фізичної, електротехнічної і опору матеріалів. Ймовірно, решту, більшу частину, майна було віддано на відповідальне зберігання до неподалік розташованого Запорізького учительського інституту, який не був евакуйований, оскільки після відновлення роботи у 1944 році було звернення до головного бухгалтера ГУНЗ НКСМ з проханням вислати копію акта на майно інституту, що знаходиться в педінституті, для його отримання [19, спр.1, арк.84].

Цей вагон дуже допоміг інституту при відновленні його роботи на новому місці. Утім, **це нове місце ще потрібно було віднайти**. Міста Уралу, Сибіру, Середньої Азії були наводнені евакуйованими установами, у тому числі і вишами. Врешті-решт, вибір зупинився на м. Барнаул.

Фонд бібліотеки ЗМІ частково було евакуйовано, частково співробітники бібліотеки, серед яких була і Олександра Абрамівна Меркулова, сховали у підвалі житлового будинку, який знаходився неподалік від бібліотеки інституту, що призвело до пошкодження книг сирістю. Проте більша частина книжок під час війни було знищена [20, с.30].

Архів і документи інституту також були евакуйовані [19, спр.66, арк.38].

Органи влади Алтайського краю поставились позитивно до намірів інституту влаштуватися у м. Барнаул. Інституту було виділено недобудоване приміщення колишньої десятирічки №5, щойно звільнене госпіталем. Щоправда, будівля далеко не задовольняла потребам вишу як у плані площі, так і благоустрою. До того ж була доведена до занедбаного стану попередниками. Зокрема, центральне опалення, незадовільно влаштоване з самого початку, було приведене майже у повну непридатність; стекла більшою частиною були вибиті і в приміщеннях гуляли протяги; меблів – жодних, служб – ніяких; будівля заморожена [13, спр.22, арк.12, 13]. Для розміщення студентів і викладачів було виді-

лено дерев'яний дім і барак. Приміщення були добудовані, відремонтовані силами самих студентів і викладачів, настелено підлогу, обладнано залізними пічками-врем'янками, утеплені вікна, проведено електрику, поставлено столи, лавки і шкільні парти [4, с.5].

Що стосується решти умов, необхідних для хоча б навчальної, не кажучи вже про наукову роботу, то їх зовсім не було: вагон з обладнанням десь іще подорожував залізницями країни, бібліотеки не було, паперу не було, креслярського приладдя не було, коштів також не було. Проте керівництво інституту не розгубилося і одразу оголосило прийом студентів, які швидко відгукнулися на заклик, і викладачів, мінімально привело в порядок запущене приміщення.

23 січня 1942 року було видано перший наказ по інституту після евакуації і розташування на новому місці щодо зарахування викладачів на штатні посади. Створено два факультети: механіко-технологічний і сільськогосподарського машинобудування.

Евакуйовані з прифронтової зони студенти і викладачі Московського автомеханічного інституту були направлені до Барнаулу для продовження навчання у машинобудівному інституті [4, с.6].

23 лютого 1942 року розпочалися навчальні заняття з 20 студентами, які проводили 12 викладачів, що прибули із Запоріжжя [9, с.155]. У березні 1942 року на перших трьох курсах з'явилися 77 студентів-москвичів, які склали основу контингенту автотракторного факультету. Спочатку було сформовано 7 кафедр, кількість яких до літа 1942 року зросла до 12 (технології машинобудування, технології металів і металознавства, механіки, опору матеріалів і деталей машин, енергетики і автотранспортної справи, математики, хімії, фізики, нарисної геометрії і графіки, марксизму-ленінізму, іноземних мов, воєнної підготовки і фізкультури). Проте на усіх кафедрах нараховувалось лише 27 викладачів. Основу науково-педагогічного персоналу склали викладачі Запорізького машинобудівного інституту, а також прибулі з Москви і Ленінграду. **Саме запоріжці** кандидат технічних наук, доцент М.О. Говоров очолив кафедру деталей машин і став деканом механіко-технологічного факультету, доцент В.П. Ілляшенко став завідувачем кафедри технології металів, доцент О.І.Гурвич – завідувачем кафедри опору матеріалів і одночасно керував науковою роботою в інституті, старший викладач Л.П.Леонов – завідувачем кафедри фізики і математики.

Навчальні заняття розпочалися за таких умов, які навіть складно уявити. Адже стояли лютий суворі сибірські морози, а опалювати приміщення було неможливо не тільки через приведення у непридатність центральне опалення, але й нічим. В аудиторіях писати можна було лише олівцем, оскільки чорнила замерзали майже миттєво, а заляклі пальці відмовлялися тримати олівець. Як і крейду, якою викладач оперує у дошки. Одяг і взуття студентів і викладачів, переважно південців, були у повній невідповідності з сибірським кліматом. Плинність студентів була дуже висока, як і захворюваність. Проте заняття були доведені до екзаменаційної сесії, яка дала доволі непогані результати [19, спр.22, арк.13].

Паралельно і невпинно йшла робота щодо посилення матеріальної і навчальної бази інституту: було знайдено розшукуваний вагон із евакуйованим лабораторним обладнанням, яке встановлюється у новому приміщенні інституту. Створюється бібліотека за рахунок поповнення новими виданнями і букіністичними книжками, що купувалися на місці. Проте поповнення новими виданнями відбувалося вкрай незадовільно: Московський бібліоколектор наповнював бібліотеку інституту зазвичай малоцінними або зовсім непотрібними навчальному закладу книжками, зокрема: 1.Карякін. «Бронешити» - 10 примірників; 2.Підручник для енергетичних інститутів проф.Кастеніна «Електричні машини» 1944 року видання – 55 примірників. У той же час, основні підручники, реко-

мендовані програмами ВКВШ, отримувались або в одному примірнику, зокрема: 1.Проф.Семенченко. «Ріжучий інструмент». Ч. III. – 1 примірник; Його ж. Ч. II. – 1 примірник; 2.Проф.Кован. «Технологія машинобудування» - 1 примірник; 3.Проф.Єгоров. «Проектування механо-складальних цехів» - 1 примірник; 4.Проф.Хаймович Я.М. «Технологія металів». Ч. II. «Обробка металів різанням і верстати» 1941 року видання – 1 примірник, або взагалі не висилались. У зв'язку з браком підручників і навчальних посібників організувати самостійну роботу студента, привчити студента працювати з книгою в таких умовах було неможливо, що дуже засмучувало викладачів [19, спр.22, арк.13,14].

Студенти жили в основному на приватних квартирах. Лише 55 студентів випускного курсу були поселені до гуртожитку [1, с.73].

1942/1943 навчальний рік розпочався в дещо кращих умовах. За час канікул навчальний корпус силами студентів і викладачів було приведено в кращий стан на стільки, на скільки дозволили умови, коли півкіло гвіздків або метр скла були серйозною проблемою, коли інститут не мав свого транспорту і не міг отримати його ззовні. Для забезпечення на зиму паливом укладено договір із Барнаульським чавунно-ливарним заводом імені Газети «Правда»: інститут надає у розпорядження заводу на літній час студентів для завантаження до вагонів дров, а завод надає за це певний відсоток завантажених дров інституту. Хоча інститут своє зобов'язання виконав, проте дров жодного поліна не отримав, оскільки йому не вистачить дров для виконання програми. В результаті інститут залишився на зиму 1942/1943 років без дров.

Коли настали холоди, топити знову було нічим. Вдалося отримати трішки дров від Барнаульського паливного комбінату, але їх потрібно було доставити за 3 кілометри. Оскільки транспорту не було, довелося носити ці дрова студентам і викладачам на своїх плечах. Отже, і цю зиму, другу в Барнаулі, заняття йшли також у холодних приміщеннях. Наступну зиму, 1943/1944 рр., в цьому відношенні вдалося пережити більш благополучно, оскільки інститут забезпечив себе вугіллям, яке було заготовлене в літній час у Кузбасі. Крім того, отримав дві вантажівки, за допомогою яких вугілля було перевезено зі станції. Все ж працювати взимку було нелегко, оскільки, як уже зазначалося вище, центральне опалення у навчальному корпусі було незадовільно влаштоване ще на етапі будівництва. Так само незадовільними були і будівлі, додатково отримані інституту: дерев'яний будинок для автотракторної і військової лабораторій і два будинки для гуртожитків. Незручність і тіснота непристосованих для інституту приміщень з плином часу, у міру зростання інституту, відчувалися все гостріше. Оскільки в Барнаулі будинків, придатних для інституту не було в наявності, то будівництво навчального і лабораторного корпусів, а також гуртожитків ставало справою невідкладною [19, спр.22, арк.14,15].

Долаючи чисельні труднощі та проблеми, пов'язані з військовим часом і облаштуванням на новому місці, колектив інституту за рахунок місцевих ресурсів поповнював обладнання лабораторій. Чимало приладів було виготовлено власними силами, причому нерідко замість металу доводилося обмежуватися деревом, у тому числі й через те, що своїх механічних майстерень не було. Підібрано обладнання і організовані лабораторії зі спеціальних провідних дисциплін: автотракторна, верстатна, технічних вимірів, кабінет технології машинобудування, кабінет військової справи.

У цьому відношенні інститут використовував допомогу місцевих заводів, особливо Алтайського тракторного заводу у м. Рубцовську – головної навчально-виробничої бази інституту. Заняття студентів проходили також і в залізничних майстернях депо станції Барнаул [1, с.73].

Звісно, що інститутські лабораторії не могли бути базою для науково-дослідної роботи. Тим не менше колектив інституту від самого початку включився у наукову роботу.

Було виконано науково-дослідні роботи за темами: «Розрахунок і проектування бойової установки №10» (доц. Говоров М.О.), «Аналіз умов суміщення верстатів для багатOVERстатного обслуговування при неоднакових циклах» (доц. Ілляшенко В.П.), «Газова вагранка» (П'ятигорський Б.С.), «Спінорний аналіз та його застосування в теоретичній фізиці» (ст. викл. Леонов Л.П.) [19, спр.22, арк.16-18].

Інститут проводив технічні конференції за участю професорсько-викладацького складу, студентів-відмінників і заводських працівників.

Значна частина професорсько-викладацького персоналу брала активну участь у роботі вченої Ради, створеної в 1942 році при Алтайському крайвиконкомі з метою максимального використання усіх місцевих наукових працівників для розвитку продуктивних сил і найбільш повного використання природних багатств для потреб оборони країни і відновлення народного господарства СРСР у післявоєнний період [21, с.53]. Адже до Алтайського краю було евакуйовано майже два десятки вищих навчальних закладів [10]. Головою вченої Ради став голова крайвиконкому М.А.Смердов, його заступником – доктор сільськогосподарських наук М.М.Богданов-Катьков. До складу вченої Ради входили 7 секцій, причому дві з них очолювали представники Запорізького машинобудівного інституту: промислову – Ісаков Л.Г., народної освіти – І.П.Натансон [21, с.53].

У квітні 1943 року відбувся перший у воєнний період випуск студентів. Тринадцять випускників отримали диплом інженера, з них двоє – з відзнакою (А.В.Зубриліна і А.А.Ерделі). У 1944 році випущено 4 інженерів [1, с.74].

Продовжувалась підготовка кадрів і у період реевакуації інституту.

Оскільки 14 жовтня 1943 року радянські війська в результаті нічного штурму силами усього Південно-Західного фронту звільнили лівобережну частину м. Запоріжжя, в якій знаходилися будівлі ЗМІ, то шлях до повернення інституту в Запоріжжя був відкритий. Напередодні реевакуації з Барнаулу, було прийнято рішення розділити колектив інституту на дві частини, щоб Барнаул не втратив вищий навчальний технічний заклад, випускники якого були вкрай потрібні Алтайському краю, і ту, що мала залишитися у Барнаулі, назвали Алтайським машинобудівним інститутом. Сталося це у грудні 1943 року [4, с.121]. Ту частину професорсько-викладацького складу, що залишалася у Барнаулі, залишився очолювати Л.Г.Ісаков.

Після успішного наступу 6-ї армії з Розумовського плацдарму гітлерівці у ніч з 29 на 30 грудня 1943 року залишили о. Хортицю і правобережну частину м. Запоріжжя, яке у Новий, 1944, рік, вступало повністю звільненим [12, с.327].

Після реевакуації до Запоріжжя 27 березня 1944 року інститут почав функціонувати, було видано наказ Наркомату середнього машинобудування СРСР про початок роботи інституту, а 31 липня наказом цього ж наркомату змінено його назву. Він став називатися Запорізьким автомеханічним інститутом НКСМ [1, с.75].

Відступаючи, гітлерівці зруйнували місто, його заводи і підприємства. Сумна доля спіткала і матеріально-технічну базу Запорізького машинобудівного інституту. Фашисти повністю зруйнували чотири будівлі інституту, знищили обладнання на суму 1 млн.80 тис. карбованців [1, с.75]. Здавалось, що життя інституту не буде відновлене протягом ще багатьох років. Але за відродження вузу дружно взялись усі запоріжці. Поступово ремонтували приміщення. Інститут оснащували обладнанням.

Інститут було укомплектовано також науково-педагогічними кадрами. 28 серпня 1944 року було розпочато вступні іспити. Навчальний процес розпочався 1 жовтня 1944 року.

Отже, Запорізький машинобудівний інститут – єдиний серед вищих навчальних закладів не тільки Запоріжжя, але й усієї Запорізької області, який був евакуйований і не

залишався на окупованій нацистами території. Причому, евакуація ЗМІ стала можливою не завдяки, а всупереч.

Адже, станом на 18 серпня 1941 року, коли цивільна влада залишала місто Запоріжжя, яке перейшло у відання військового командування, подальша доля інституту була невизначеною. Зв'язок з Народним комісаріатом середнього машинобудування СРСР і Всесоюзним комітетом з вищої школи при РНК СРСР було втрачено. Запорізькі заводи вже давно проводили евакуацію, а ЗМІ розпоряджень щодо евакуації не отримав. В умовах порушення зв'язків з керівними державними і освітянськими органами директор ЗМІ Л.Г.Ісаков не побоявся самостійно приймати рішення щодо евакуації ВНЗ до східної частини СРСР, спрямовані на збереження і професорсько-викладацького складу Запорізького машинобудівного інституту, і власне, самого інституту як такого.

Місце тимчасового перебування було визначено не одразу, а згодом. Тобто, коли вирушили в евакуацію, то нічого ще не було відомо, оскільки рішення про залишення Запоріжжя, над яким нависла загроза окупації, було прийнято колективом самостійно, на свій страх і ризик.

Констатуємо також, що було вироблено оперативні і невідкладні заходи щодо негайного розгортання діяльності ЗМІ на новому місці, в умовах суворих сибірських морозів, з метою продовження підготовки гостро необхідних економіці країни у важкий воєнний період технічних кадрів. Більше того, така своєчасна і ефективна діяльність, цілком відповідна суворим обставинам війни, була помічена і використана для розбудови процесу підготовки технічних кадрів у Барнаулі, зокрема за рахунок приєднання до колективу ЗМІ евакуйованих студентів і викладачів Московського автомеханічного інституту, Ленінградського інституту точної механіки і оптики.

Долаючи чисельні труднощі та проблеми, пов'язані з військовим часом і облаштуванням на новому місці, посилюючи матеріальну і навчальну бази інституту, наполегливо розбудовуючи навчальний процес в умовах високої плинності контингенту студентів, колектив Запорізького машинобудівного інституту від самого початку включився у наукову роботу, причому значна частина професорсько-викладацького персоналу брала активну участь у роботі вченої Ради, створеної в 1942 році при Алтайському крайвиконкомі з метою максимального використання усіх місцевих наукових працівників для розвитку продуктивних сил і найбільш повного використання природних багатств для потреб оборони країни і відновлення народного господарства СРСР у післявоєнний період.

Коли шлях до повернення інституту в Запоріжжя був відкритий, то, напередодні реевакуації з Барнаулу, було прийнято рішення розділити колектив інституту на дві частини, щоб Барнаул не втратив вищий навчальний технічний заклад, випускники якого були вкрай потрібні Алтайському краю, і ту, що мала залишитися у Барнаулі, назвали Алтайським машинобудівним інститутом. Сталося це у грудні 1943 року. Ту частину професорсько-викладацького складу, що залишалася у Барнаулі, залишився очолювати Л.Г.Ісаков.

Після реевакуації до Запоріжжя 27 березня 1944 року інститут почав функціонувати, було видано наказ Наркомату середнього машинобудування СРСР про початок роботи інституту, а 31 липня наказом цього ж наркомату змінено його назву. Він став називатися Запорізьким автомеханічним інститутом НКСМ. Довоєнну назву – ЗМІ – було відновлено у 1957 році.

Таким чином, евакуація Запорізького машинобудівного інституту до Барнаулу під час Другої світової війни призвела до започаткування вищої технічної освіти в Алтайському краї. Алтайський машинобудівний інститут, який до 1952 року очолював Л.Г.Ісаков, прой-

шов шлях від інженерно-технічного вищого навчального закладу до одного з найбільших технічних університетів сучасної Росії. Алтайський державний технічний університет імені І.І.Ползунова за рейтингом Міністерства освіти і науки РФ 2011 року посідає 39-е місце з 148 технічних ВНЗ, а на території від Уралу до Тихого океану поділяє 3-є і 4-є місця із Східно-Сибірським державним університетом технологій і управління одразу за Національно-дослідницьким Томським політехнічним і Тюменським нафтогазовим університетами [7, с.59].

Бібліографія

1. Запорізький національний технічний університет. Історичний нарис (1900-2000) / [Бічевий О.Ф., Гордєєв Б.В., Дєдков М.В. та ін.]. – Запоріжжя: Дике Поле, 2000. – 320с.
2. Запорізький національний технічний університет. Історичний нарис (1900-2005) / [Бічевий О.Ф., Гордєєв Б.В., Дєдков М.В. та ін.]. – Запоріжжя: Дике Поле, 2006. – 398с.
3. Запорізький національний технічний університет. Історичний нарис (1900-2010) / [Бічевий О.Ф., Гордєєв Б.В., Дєдков М.В. та ін.]. – Запоріжжя: Мотор Січ, 2011. – 663с.
4. Бураков В.И. Алтайские политехникумы: очерки истории Алтайского политехнического института имени И.И.Ползунова / В.И.Бураков. – Барнаул: Алт. кн. изд-во, 1986. – 128с., ил.
5. Алтайский государственный технический университет имени И.И.Ползунова / Сост. В.И.Бураков, В.В.Дмитриев. - Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2002. – 294с.
6. Радченко В.Г. Политехнический имени И.И.Ползунова – кузница инженерных кадров / В.Г.Радченко // Ползуновский альманах. – 2006. -№4. - С.10-15.
7. Дмитриев В.В. Алтайский государственный технический университет имени И.И.Ползунова: становление и развитие / Дмитриев В.В., Ростов Н.Д., Андрейчук С.В.; гл.ред. Коршунов Л.А., отв.ред. Хомутов О.И. - Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2011. – 108с.
8. Гончаров В.Д. АлтГТУ: путь от кузницы инженерных кадров до храма науки на Алтае/В.Д.Гончаров; Алт. гос. техн. ун-т им. И.И.Ползунова. – Барнаул: Изд-во АлтГТУ, 2012. – 277с.
9. Гончаров В.Д. Страницы истории Алтайского края и его политехнического ВУЗа: монография/В.Д.Гончаров. – Барнаул: ИП Коломогоров И.А., 2013. – 556с.
10. Муравлёв А. Эвакуация во спасение / А.Муравлёв - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ap22.ru/paper/paper_360.html.
11. Иванова М. Инженеры на все времена / М.Иванова - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ap22.ru/paper/paper_5715.html.
12. Запорізький рахунок Великій війні. 1939-1945 / Ф.Г.Турченко, В.М.Мороко, О.Ф.Штейнле та ін.; / Ф.Г.Турченко [наук. ред.]. - Запоріжжя: Просвіта, 2013. – 416с.
13. ДАЗО, ф.П-102, оп.6.
14. Самарский государственный технический университет. - [Електронний ресурс]. . - Режим доступу : <http://uni.samgtu.ru/node/55>.
15. Сборник к 10-летию института и 40-летию со дня основания базы института. – Большое Запорожье: Типография газеты «Дніпровський металург», 1940 . – 30с.

16. ФЕВРАЛЬСКО-МАРТОВСКИЙ (1937 г.) ПЛЕНУМ ЦК ВКП(б). - [Электронный ресурс] - Режим доступа : http://bruma.ru/enc/istoriya/FEVRALSKO-MARTOVSKI_1937_g_PLENUM_TSK_VKPb.html.

17. Стенограмма февральско-мартовского (1937 г.) пленума ЦК ВКП(б) // Вопросы истории. - 1992. - №№ 2–12; 1993. - №№ 2–9; 1994. - №№ 1–2, 6, 8, 10–11; 1995. - №№ 1–12.

18. Историко-технический музей Санкт-Петербургского государственного политехнического университета. - [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://museum-pu.spb.ru/17.htm>.

19. ДАЗО, ф.Р-928, оп.6.

20. Кучерук Р. Развитие библиотеки ЗНТУ(1900-2000) // Історія бібліотечної справи на Запоріжжі: Матеріали наук. – практ. конф. / Уклад.Л.Ізюмова, С.Пономарьова. – Запоріжжя: Фірма «Поліграф», 2002. - 46с.

21. Российский парламентаризм : история и современность (к 70-летию Алтайского краевого законодательного собрания) .Сб. информ.-метод. материалов / Алт. краев. универс. науч. б-ка им. В.А.Шишкова. Отд. обществ.-науч. лит., сост. А.Н.Левкович, И.А.Самарцева, Т.А.Старцева, ред. Л.В.Фарафонова. – Барнаул: РИОАКУНБ, 2009. – 88с.

Дедков Н.В.

Эвакуация Запорожского машиностроительного института в Барнаул: основание высшего технического образования в Алтайском крае.

Комплексно проанализирована проблема эвакуации Запорожского машиностроительного института во время Второй мировой войны, во-первых, в контексте эвакуации предприятий и организаций Запорожской области в целом, и в частности культурно-образовательных учреждений; а, во-вторых, в аспекте развертывания деятельности ЗМИ в Барнауле; в-третьих, исследована роль Л.Г.Исакова, директора Запорожского, а затем и Алтайского машиностроительных институтов, в перемещении коллектива ЗМИ на восток СССР и восстановлении функционирования по месту эвакуации.

Dyedkov M.V

Evacuation of Zaporozhzhye Machine -Building Institute to Barnaul: Initiation of Higher Technical Education in the Altai Region.

The matter of evacuation of Zaporozhzhye Machine-Building Institute during World War II is under analysis in the paper. The paper deals with the evacuation of businesses and organizations of Zaporozhzhye region as a whole, and cultural and educational institutions in particular. Then the author turns to the initiation of Zaporozhzhye Machine-Building Institute activity in Barnaul. Besides, the paper considers the role of L.Isakov, the Director of Zaporozhzhye Machine-Building Institute, and then of Altai Machine-Building Institute in removing of teaching staff to the east of the USSR and the start-up at the new place.